

KAUWEN SLAAPPLAATSEN IN ZUID-KENNEMERLAND

Johan Stuart

Inleiding

Dat het naaldbos bij de ingang van de Amsterdamse Waterleiding-duinen aan de Zandvoortse laan het 'Kraaijenbos' heet is geen toeval. Al jaren slapen daar kraaiachtigen, voornamelijk Kauwen. In 1985 werd besloten om een jaar lang het aantal Kauwen op deze en andere slaapplaatsen in de regio te tellen. Dit om een inzicht te krijgen in de aantallen per slaapplaats en in het verloop van het aantal Kauwen verblijvend in Zuid-Kennemerland in de loop van het jaar. Ook is getracht er achter te komen of doortrekkende Kauwen in oktober en november ook van de slaapplaatsen gebruik maken. Tijdens de tellingen werden ook aantekeningen gemaakt van het gedrag van de Kauwen.

De resultaten werden eerder gebruikt bij de samenstelling van de Vliegbewegingen Atlas van Noord-Holland.

Het onderzoek werd mogelijk gemaakt door de inzet van vele tellers: Ans Antonisse, Fred Cottaar, Frank Dorel, Hans Groot, Caroline en Richard Joosten, Trinie en Henk Heidweiller, Evert van Huijssteeden, Aart Kok, Ton Koot, Erik Maassen, Pim de Nobel, Co Sanders, André Sterk, Johan Stuart, An Vaandrager, Kees Verbeek en Marianne Willem. Bedankt voor jullie inzet!

Methode

Er werd begonnen met het inventariseren van de slaapplaatsen en het houden van een proeftelling in april 1985.

Vervolgens werden in de periode mei 1985 t/m juli 1986 elke maand simultaan-tellingen gehouden op een zondagavond dicht bij de 15de. Begin november, midden in de trektijd, werd een extra telling gehouden. Het lukte niet elke maand alle slaapplaatsen op dezelfde avond te tellen. Steeds werd getracht de aanvliegende Kauwen te tellen, soms was het echter noodzakelijk een schatting te maken van het aantal boven de slaapplaats vliegende vogels. Het tellen werd vooral ingewikkeld toen bleek dat de Kauwen hun rustplaatsen

verplaatsten over soms meer dan een kilometer. De aanvliegende vogels werden per vijf minuten genoteerd, van de slaapplaats weg-vliegende vogels werden afgetrokken zodat geen dubbeltellingen konden plaatsvinden.

De slaapplaats het 'Kraaienbos' (AWD) werd vanaf de Tonneberg geteld. Hier waren de aanvliegende vogels over het algemeen goed te tellen. Alleen de Kauwen die vanuit Zandvoort kwamen waren vanaf dit hoge duin wat moeilijk te zien. Bij de slaapplaats aan de Vergierdeweg in Haarlem-Noord werden vrijwel steeds de van verschillende kanten aanvliegende vogels op meerdere telposten geteld. In Velsen werd eerst geteld door tellers die onder de slaapplaats in Velserbeek stonden. Later werden de aanvliegende Kauwen geteld op meerdere plaatsen rond dit punt. Zo bleek het gebouw van Radio Scheveningen hoog genoeg te zijn om vogels vanuit IJmuiden naar de slaapplaats te kunnen zien vliegen. De slaapplaats te Bennebroek, die niet het hele jaar in gebruik was, werd in september t/m oktober 1985 geteld vanaf meerdere punten.

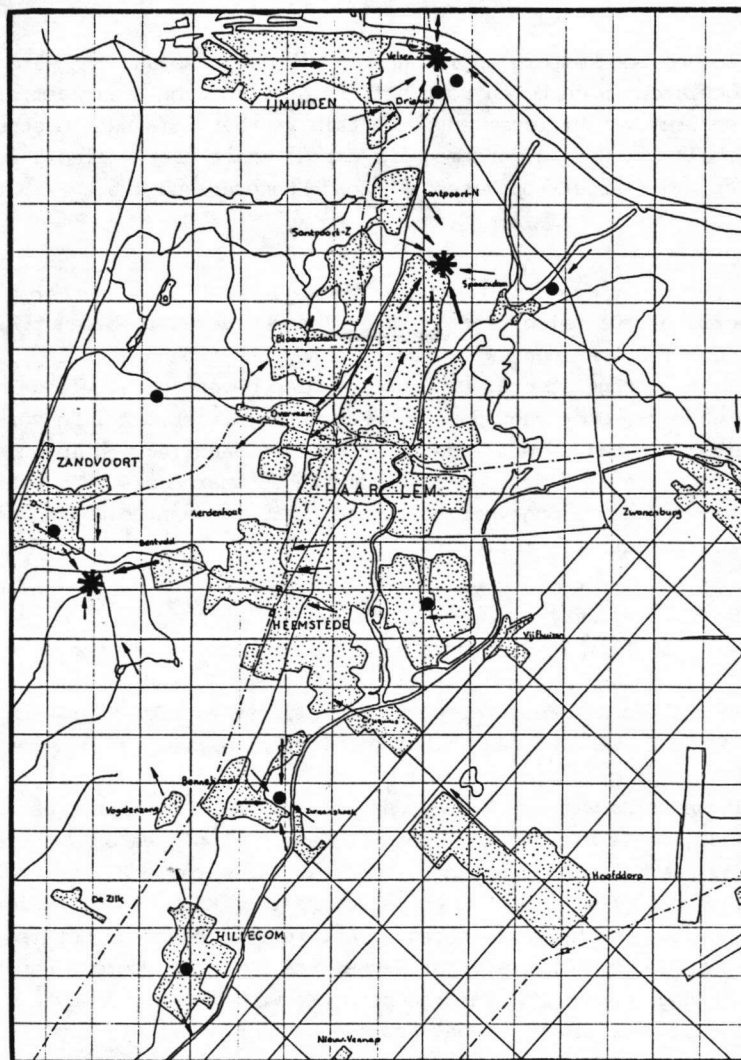
Resultaten

Ligging slaapplaatsen

Figuur 1 toont een plattegrond van Zuid-Kennemerland met ingetekend de drie belangrijkste slaapplaatsen (met een ster), de minder belangrijke slaapplaatsen (een stip) en de aanvliegroutes zoals die zijn geconstateerd in het onderzoeksjaar. Brede pijlen geven aanvliegrichtingen weer van grote aantallen Kauwen, smalle pijlen staan voor routes waar nooit meer dan 1000 vogels zijn geconstateerd.

Drie slaapplaatsen zijn als belangrijk gekwalificeerd doordat ze bijna het gehele jaar gebruikt worden door Kauwen. Dit zijn het 'Kraaienbos' in de Amsterdamse Waterleidingduinen, langs de Vergierdeweg in Haarlem-Noord en ten oosten van Velsen-Zuid waar ze meestal slapen in een bosje rond de waterzuiveringsinstallatie.

De stippen geven slaapplaatsen weer die slechts een korte periode van het jaar gebruikt worden als slaapplaats. De slaapplaats te Bennebroek werd alleen gebruikt in de periode augustus-oktober en langs de Zeeweg werden alleen in september slapende Kauwen opgemerkt. De stippen in de omgeving van Velsen geven 'dependances' aan van de slaapplaats te Velsen: in een bosje tussen de

Figuur 1. Kaart van Zuid-Kennemerland met de ligging van de belangrijke slaappleaatsen (ster), slaappleaatsen die niet het hele jaar door gebruikt worden (stip) en aanvliegroutes.

rijksweg en Beeckestein en in een bosje bij de IJsbahn. Ook werd er wel geslapen in de bomen rond het wielercircuit bij Spaarndam, in het centrum van Hillegom en in de tuin van het Elisabeth Gasthuis in Schalkwijk. Het is goed mogelijk dat de kaart niet volledig is en dat er nog meer slaappleatsen in Zuid-Kennemerland zijn.

Vliegroutes

Figuur 1 toont eveneens de tijdens het onderzoek geconstateerde vliegroutes. De pijlen rond de slaappleatsen geven de belangrijkste aanvliegerichtingen weer. Deze routes zijn tijdens de slaappleats tellingen geconstateerd. De dikkere pijlen geven een aanvliegerichting weer die door meer dan 1000 Kauwen wordt gebruikt. De verspreid op de kaart getekende pijlen stellen aanvliegerichtingen voor geconstateerd door diverse oplettende waarnemers. Met behulp van deze pijlen is ongeveer te bepalen waar vandaan de Kauwen van één slaappleats afkomstig zijn.

Zo valt op dat de grens van het herkomstgebied van de slaappleats in de AWD over Hillegom loopt. Ook een deel van de Hoofddorpse Kauwen slaapt bij Zandvoort en dit geldt zeker voor de vogels van Haarlem-Zuid en omgeving Aerdenhout. Wanneer de Kauwen van Bennebroek niet in het Reigersbos slapen, sluiten ze zich waarschijnlijk aan bij de Kauwen van de A.W.Duinen. Tussen Overveen en Bloemendaal ligt de grens tussen twee herkomstgebieden. Welke slaappleatsen de Kauwen uit Bloemendaal gebruiken is niet precies bekend. Vogels uit Haarlem-Noord en Santpoort slapen bij de Vergierdeweg. Waarschijnlijk sluiten de vogels uit Spaarndam zich hierbij aan. De slaappleats bij Velsen is favoriet bij Kauwen uit IJmuiden, Driehuis en van de vuilnisberg in het recreatiegebied. Het is nog onduidelijk in hoeverre er Kauwen van over het Noordzeekanaal het grondgebied van de Zuid-Kennemer Kauwen durven binnen te dringen. Overvliegen van het Noordzeekanaal gebeurt regelmatig. Vogels van Halfweg en Zwanenburg slapen mogelijk bij de Sloterplas in Amsterdam.

Dat deze grenzen tussen de slaappleatsen niet strikt zijn, bleek uit de uitwisseling tussen de slaappleatsen die afgeleid kan worden uit de sterk wisselende aantallen.

Vanaf een uur voor zonsondergang is vrijwel overal in de regio de trek van groepjes Kauwen naar de slaappleatsen te volgen. De vlieg-richting van de Kauwen is dan mooi waar te nemen. Foto: Hans Vader.

Aantallen

In tabel 1 worden de resultaten van de tellingen per slaappleats gepresenteerd. Bij veel tellingen is een minimum en maximum aantal gegeven. Dit omdat er Kauwen dubbel kunnen zijn geteld of zijn gemist. Hoe groter het verschil tussen minimum en maximum aantal is, des te groter is de onnauwkeurigheid van de telling.

Figuur 2 geeft deze resultaten weer, waarbij uitgegaan is van het gemiddelde van minimum en maximum aantal. De figuur is dus minder nauwkeurig dan ze suggereert.

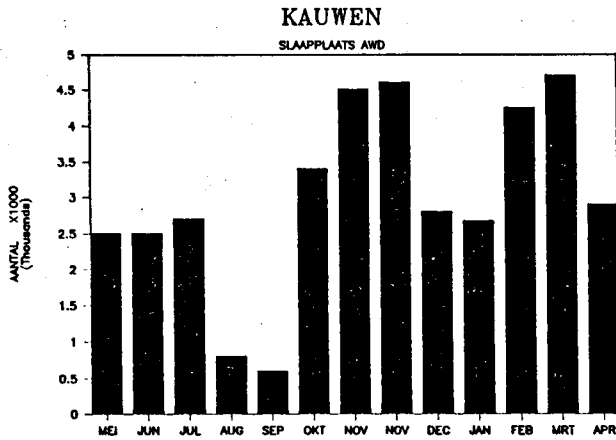
In de A.W.Duinen was het aantal van mei tot juli constant, daarna daalde de aantallen flink, de slaappleats bleek zelfs in augustus en september verplaatst naar enkele bomen in Zandvoort. In oktober

Tabel 1. Aantallen Kauwen per slaappleaats (minimum en maximum).
 ? = aantal onbekend/- = slaappleaats niet in gebruik

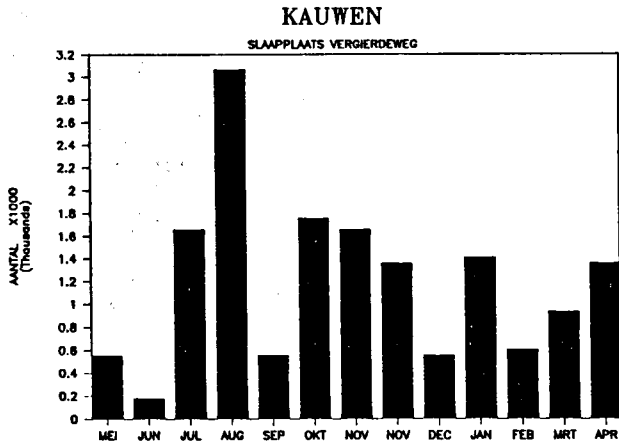
	A.W.Duinen	Vergierdeweg	Velsen	Bennebroek
apr 1985	3000-3200	?	?	-
mei	2300-2700	550	700-900	-
jun	2400-2600	150-200	1100-1200	-
jul	2400-3000	1600-1700	550-650	-
aug	700-900	3000-3200	960-1060	?
sep	500-700	550	>1000	1100-1300
okt	3100-3700	1600-1900	1700-2000	1450
nov	4300-4700	1900-2100	900-1300	?
nov	4600	1650	1400-1700	52
dec	2600-3000	550	1900-2000	-
jan 1986	2450-2900	1200-1600	3400-4000	-
feb	4000-4500	550-650	2400-3000	-
mrt	4500-4900	850-1000	3500-4000	-
apr	2700-3100	1200-1500	3300	-
mei	?	?	1400	-
jun	?	?	900-1100	-
jul	?	?	500-1000	-

namen de aantallen toe tot ongeveer 3500 exemplaren en twee weken later hadden zich nogmaals 1000 vogels aangesloten. In december en januari was het aantal terug op het aantal van voorjaar en zomer. In februari en maart lag het aantal net als in november boven de 4000 exemplaren.

De slaappleaats langs de Vergierdeweg gaf een wisselender beeld te zien: lage aantallen in mei en juni en toenemende aantallen in juli en augustus. Het was goed mogelijk dat in augustus een deel van de vogels van de A.W.Duinen sliepen langs de Vergierdeweg. In september was het aantal langs de Vergierdeweg ook laag. In oktober tot januari lag het aantal (behalve in december) tussen de 1500 en 2000 vogels. In februari nam het aantal sterk af.

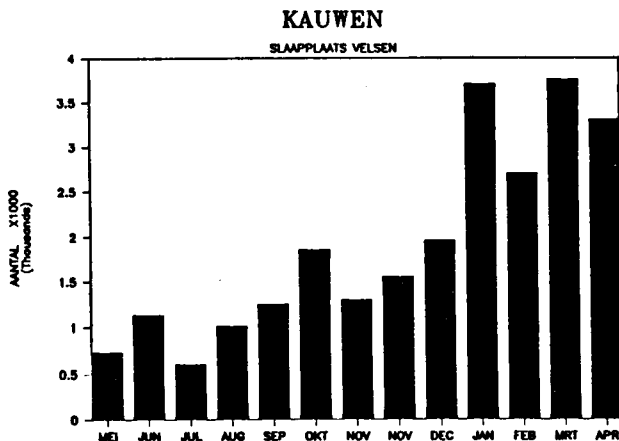
Figuur 2a. Aantal Kauwen per maand slapend op de slaappleats in de Amsterdamse Waterleiding Duinen.

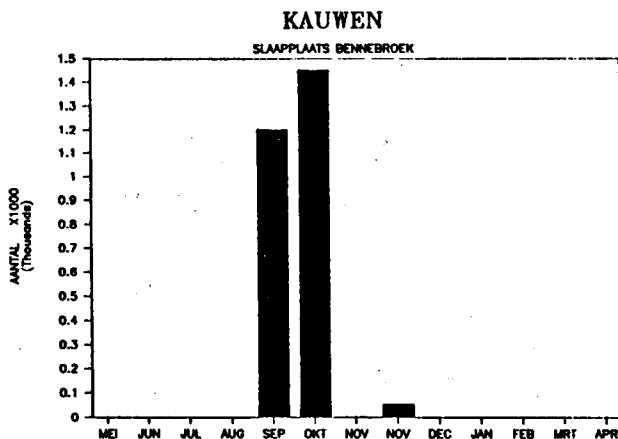
Figuur 2b. Aantal Kauwen per maand slapend op de slaappleats langs de Vergierdeweg.

In Velsen lag het aantal tot en met september rond de 1000 exemplaren. In oktober werden er bijna 2000 Kauwen geteld. Tijdens de herfsttrek werden hier geen grotere aantallen geteld, pas in januari werden hier maximale aantallen geteld (bijna 4000 exemplaren). Tot april bleven de aantallen hier vrij hoog maar daarna namen de aantallen af tot rond de 1000 exemplaren (tabel 1). De tijdelijke slaappleats in Bennebroek (figuur 2) werd vooral in september en oktober gebruikt. Het is mogelijk dat de slaappleats in augustus wel werd gebruikt, er is toen echter niet geteld.

Elke slaappleats vertoont weer een ander patroon. Daar uitwisseling tussen de verschillende slaappleatsen waarschijnlijk is, zijn in figuur 3 de telresultaten van de vier slaappleatsen gesommeerd weergegeven. De aantallen liggen in mei en juni net onder de 4000 vogels, in juli en augustus, wanneer ook de broedvogels met hun jongen op de slaappleats verschijnen, nemen de aantallen toe tot

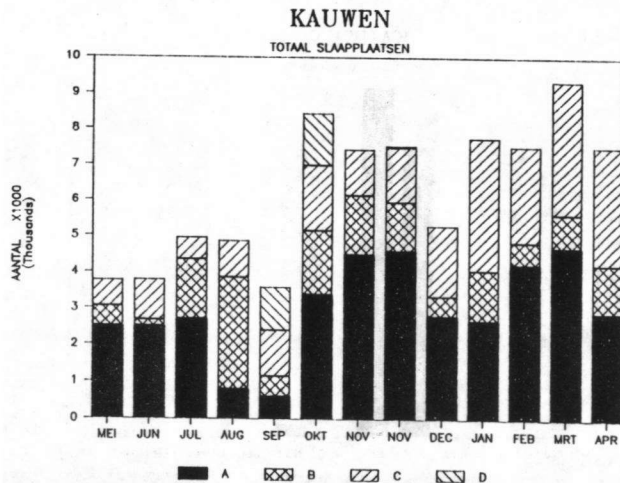

Figuur 2c. Aantal Kauwen per maand slapend op de slaappleats in Velsen.

Figuur 2d. Aantal Kauwen per maand slapend op de slaappleats in Bennebroek.

bijna 5000. De terugval in september wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat vogels juist in deze maand allerlei andere, kleine slaappleatsen bleken op te zoeken. In oktober begint de trek van Noord-Europese Kauwen. De aantallen namen dan ook plotseling toe tot boven de 8000. In begin en half november, een periode dat er ook veel trek van Kauwen is, lag het aantal rond de 7500. Waarom de aantallen in december op vrijwel alle telposten laag zijn, is voortsnog onbekend. In de periode januari tot en met april ligt het totaal weer rond de 7500 exemplaren. Alleen in maart, de maand waarin de voorjaarstrek zich vooral afspeelt (Buijs & Tombeur, 1988; Van Gasteren 1985), liggen de aantallen hoger (rond de 9500 exemplaren).

Figuur 3. Aantal Kauwen op de verschillende slaapplaatsen gesom-
meerd weergegeven. A = A.W.Duinen, B = Vergierdeweg,
C = Velsen, D = Bennebroek.

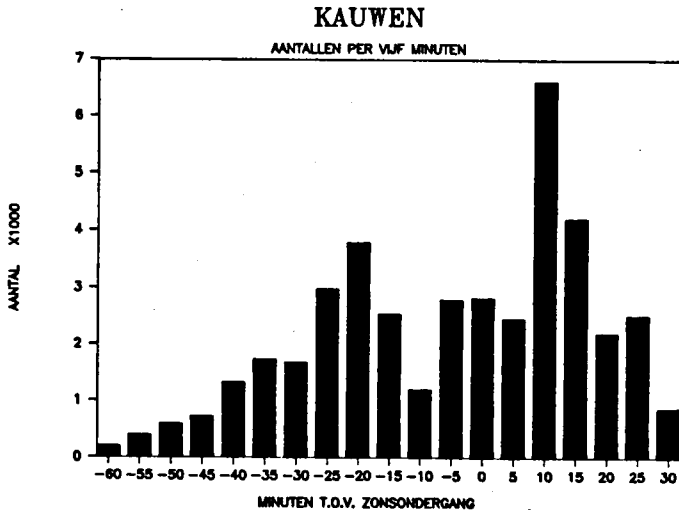
Aanvliegtijd

In figuur 4 zijn van alle tellingen waarbij per vijf minuten is geno-
teerd het aantal aanvliegende Kauwen uitgezet ten opzichte van
zonsondergang.

Meestal kwam de trek van de Kauwen naar de slaapplaats gedurende
het uur voor zonsondergang langzaam op gang. Ongeveer 20 minuten
voor zonsondergang beleefde deze trek een hoogtepunt. Ook kon de
slaaptrek anders plaatsvinden. Dan arriveerden, naast enkele kleine
groepjes, van rond zonsondergang tot 25 minuten erna grote groepen
bij de slaapplaatsen. Dit zijn dan Kauwen die van voorverzamelplaat-
sen afkomstig zijn. Dit aanvliegen in grote groepen gebeurde in de
maanden september t/m april; in mei t/m oktober vlogen vrijwel alle
Kauwen in kleine groepjes richting slaapplaats om daar direct in
te vallen. In de A.W.Duinen kwamen de Kauwen in oktober ook al in
grote groepen aanvliegen.

Het is bekend dat vogels onder invloed van de hoeveelheid licht het moment bepalen waarop zij naar de slaappleaats vliegen (Diksen, 1972; mededeling Van Groen). Dit valt ook af te leiden uit de door ons verzamelde gegevens. De gemiddelde invliegtijd t.o.v. zonsondergang ligt bij geheel of gedeeltelijk bewolkte avonden 12 minuten eerder dan bij niet bewolkte of dun bewolkte avonden.

Ook werd het duidelijk dat de Kauwen in de zomer, wanneer de dagen bijna een keer zo lang zijn als in de winter, eerder de slaappleaatsen opzoeken dan in de winter wanneer de dagen kort zijn. Op de dagen waarvan de daglichtlengte korter was dan 14 uur (dus de wintermaanden), kwamen de Kauwen gemiddeld 12 minuten later op de slaappleaats dan op dagen met een langere daglichtlengte. Dit wordt veroorzaakt doordat de Kauwen een groter deel van de toch al korte daglichtperiode nodig hebben om voldoende voedsel te vinden in de koude wintermaanden.

Figuur 4. Aantal aanvliegende Kauwen per periode van vijf minuten. Aantallen van meerdere tellingen zijn hier gesommeerd. 0 is zonsondergang.

Gedrag op de slaappleaats

In de maanden mei t/m september vlogen de kleine groepjes Kauwen rechtstreeks het slaapbos in. Vanaf oktober maakten de bij de slaappleaats gearriveerde groepen massale vliegbewegingen. Soms duurde dit wel 25 minuten, de gemiddelde duur was ongeveer 12,5 minuten. Daar dit gedrag pas vanaf oktober plaatsvindt heeft het zeer waarschijnlijk te maken met het voorkomen van doortrekkende Kauwen. Ward & Zahavi (1973) beschrijven de slaappleaats als belangrijke plaats waar vogels informatie uitwisselen over goede fourageergebieden. Mogelijk heeft het formatievliegen hiermee te maken.

Bespreking

Globaal komt het volgende beeld naar voren: in de nazomer lage aantallen op verspreide kleine slaappleaatsen, vanaf oktober maken grote groepen Kauwen gebruik van de drie belangrijke slaappleaatsen waarbij de meeste Kauwen eerst bij elkaar komen op voorverzamelplaatsen en daarna boven de slaappleaats gezamenlijke vliegbewegingen uitvoeren. Dit duurt tot april. In het voorjaar blijven de aantallen op de slaappleaats laag. Hoewel de aantallen per slaappleaats sterk schommelen komt uit het totaal van alle slaappleaatsen een patroon naar voren wat redelijk verklaarbaar is (figuur 3). Een doel van het onderzoek was een idee te krijgen van de totale aantallen Kauwen die in Zuid-Kennemerland verblijven. De vraag is nu of dit ook voor de periode mei t/m september mogelijk is.

In mei en juni blijven de broedende vogels 's nachts op het nest. Vanaf juli tot het begin van de najaarstrek zouden dan veel grotere aantallen (paartjes met jongen) op de slaappleaatsen moeten verschijnen. Er is al op gewezen dat de Kauwen in deze tijd meerdere slaappleaatsen gebruiken. Het werkelijke aantal in de regio verblijvende vogels zal dan ook veel hoger zijn. De vraag is nu of er in het winterhalfjaar werkelijk Kauwen uit noordelijke streken naar Zuid-Kennemerland komen of dat een concentratie van Kauwen uit Zuid-Kennemerland plaatsvindt. Het aantal broedparen in Zuid-Kennemerland is niet precies bekend, maar zal tussen de 1000 en 1500 liggen (afgeleid van: Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981). Dit betekent bij gemiddeld twee jongen 4000 à 6000 vogels, die zeer waarschijnlijk niet wegtrekken (Speek & Speek, 1984). Wanneer we dit optellen bij de 4000 vogels die in mei en juni op

de slaappleatsen verschijnen komen we uit op 8000 à 10000 exemplaren. Dit zou betekenen dat er geen grote aantallen overwinterraars bijkomen. Gezien de veranderingen in het gedrag in oktober en november zullen in ieder geval wel doortrekkende Kauwen van de slaappleats gebruik maken.

Dat in de zomer Kauwen meerdere, dicht bij de broedplaatsen gelegen slaappleatsen gebruiken, is ook voor Texel door Dijkzen (1972) beschreven.

Het maximum aantal getelde vogels lag nu voor heel Zuid-Kennemerland op 9000 à 10000 vogels. Dit is niet bijzonder veel, er zijn weleens alleen op de slaappleats in de A.W.Duinen 8000 Kauwen geteld (mededeling H. Vader). Op Texel sliepen in de winterhalfjaren van 1965/66 tot 1971/72 rond de 1000 Kauwen (Dijkzen, 1972). In de regio Amsterdam werden in het winterhalfjaar van 1983/84 door Frank van Groen 6500 à 8000 Kauwen geteld verdeeld over 7 slaappleatsen. Het aantal vogels per slaappleats is in Zuid-Kennemerland dus groter.

Doorgans worden kraaien-slaappleatsen gebruikt door diverse soorten: Eksters, Kauwen, Roeken, Bonte Kraaien en Zwarte Kraaien (meded. Frank van Groen; Dijkzen, 1972; Van Dijk & Van Os, 1982). Bij de tellingen in Zuid-Kennemerland werden echter alleen Kauwen op de slaappleatsen vastgesteld. Nu komen Bonte Kraaien en Roeken vrijwel niet voor in Zuid-Kennemerland, maar het is opvallend dat waarschijnlijk geen enkele Zwarte Kraai tussen de Kauwen sliep. Deze soort slaapt in Zuid-Kennemerland op een aparte plaats.

Literatuur

- Buise, M.A. & F.L.L. Tombeur, 1988. Vogels tussen Zwin en Saef-tinghe. De avifauna van Zeeuws-Vlaanderen. Middelburg.
- Dijk, A.J. van & B.L.J van Os, 1982. Vogels van Drenthe. Assen.
- Dijkzen, A.J., 1972. Slaaptrek van Kauwen (*corvus monedula*), Kraaien (*Corvus corone corone* en *Corvus corone cornix*) en Roeken (*Corvus frugilegus*) op Texel. De Pieper 11: 85-92.
- Gasteren, H. van, 1985. Voorjaarstrek telpost "Monument" en verwerking van gestandaardiseerd verzamelde voorjaarsgegevens aan zichtbare landtrek. Rapport, Hoorn.
- Speek B.J. & G. Speek, 1984. Thieme's vogeltrekatlas. Zutphen.

Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.

Ward P. & A. Zahavi, 1973. The importance of certain assemblages of birds as "information-centres" for foodfinding. Ibis 155: 517-534.

J. Stuart, Generaal Cronjéstraat 107rd, 2021 JD Haarlem

De slaappleaats van de Waterpiepers is ondanks de veel lagere aantallen minstens zo interessant als de Kauwenslaappleatsen. Foto: Lammert van der Veen.